

Wereldhandelsconferentié en wereldhandelsstructuur

Onlangs werden in dit blad de vraagstukken, die op de wereldhandelsconferentie aan de orde zullen komen, in grote lijnen uiteengezet¹⁾. Het lijkt mij dat de onderstaande figuur deze vraagstukken goed kan illustreren. De figuur verdeelt de wereld in drie groepen, te weten: *W* = het Westen — de „Westelijke” geïndustrialiseerde wereld²⁾; *O* = het Oosten — het zgn. Sino-Sowjetblok³⁾; en *Z* = het Zuiden — de rest van de wereld, merendeels minder ontwikkelde landen. De figuur toont de totale wereldhandel in 1961 (uitvoer f.o.b. in miljarden dollars) tussen deze groepen en binnen deze groepen (intrahandel) en vermeldt de handel in industrieproducten tussen haakjes.

Welke feiten springen in het oog?

1. Meer dan 80 pCt. van de wereldhandel vindt plaats in en tussen de West- en Zuidgroepen. Het Oostblok heeft daarentegen slechts een marginaal belang bij de wereldhandel.

2. Voor de Zuidgroep valt de intrahandel in het niet vergeleken bij de externe handel met het Westen.

3. Voor het Westen is de *W.Z.*-handel van groot belang maar ondergeschikt aan de intrahandel.

4. Een vergelijking van externe handel en produktie leert dat de Zuidgroep verreweg de hoogste invoerquote heeft. De verhoudingen zijn ongeveer als volgt: *W* : *O* : *Z* = 1 : 0,5 : 3.

5. De uitvoer van industrieproducten van het Zuiden naar het Westen bedraagt slechts ca. 13 pCt. van de totale uitvoer.

6. Het Zuiden heeft een aanzienlijk tekort op de handelsbalans, dat op lopende rekening nog veel groter wordt door het grote negatieve saldo op de dienstenbalans.

Deze feiten maken de grote lijnen van het beleid der verschillende groeperingen begrijpelijk.

A. Het Oostblok is kwetsbaar door de lage invoer uit het Zuiden. De betrekkelijk voorzichtige politiek van die kant is zeker niet alleen verklaarbaar uit de zgn. détente. Het is niet onwaarschijnlijk dat het Oosten ietwat geschrokken is van de constructieve mogelijkheden, die in de conferentie schuilen, waartoe het zelf het initiatief genomen heeft. Het Oosten zal dus wel op een betrekkelijk bescheiden wijze trachten verandering te stichten, hetgeen op een conferentie met ca. 120 deelnemende landen en duizenden gedelegeerden niet zo moeilijk is.

B. Het Westen hecht meer belang aan de Kennedy-ronde, waarvan bij een gunstige uitslag een sterke stimulans moet uitgaan op de intrahandel. Vanuit een oogpunt van politiek op lange termijn is dit misschien wel wat kortzichtig. Afgezien van de Fransen, die hun hart minder aan de Kennedy-ronde verpand hebben, streeft het Westen eigenlijk naar oplossingen die zoveel mogelijk passen in het traditionele patroon van de nondiscriminatoire afbraak der

handelsbelemmeringen, zoals voorzien in het G.A.T.T. in het algemeen en in de Kennedy-ronde in het bijzonder.

C. De onderontwikkelde landen willen daarentegen een onconventionele aanpak, aangepast aan de vraagstukken van hun handel met het Westen en bekemmeren zich niet om de tradities van de Westelijke handel.

Hun stellingen, meesterlijk uiteengezet in het rapport van Dr. Raul Prebisch, de secretaris-generaal van de Conferentie⁴⁾, laten hierover geen twijfel bestaan. Grondstoffenovereenkomsten met stabiele prijzen op een hoger niveau dreigen aan de prijs zijn regulerende functie tussen vraag en aanbod te ontnemen. Tariefpreferenties voor industrieproducten op grote schaal betekenen een ernstige aantasting van de meestbegunstigingsregel van het G.A.T.T. Een beleid gericht op financieel evenwicht, een grondbeginsel van de politiek der Westerse landen, wordt als niet relevant opzijgezet door compensatoire financiering te eisen voor toenemende tekorten op de betalingsbalans. Ten slotte wordt de klassieke reciprociteit niet van toepassing verklaard door te verwijzen naar de grote invoerbehoefte der minderontwikkelde landen met hun uitzonderlijk hoge invoerquote, welke automatisch een voldoende reciprociteit zou garanderen.

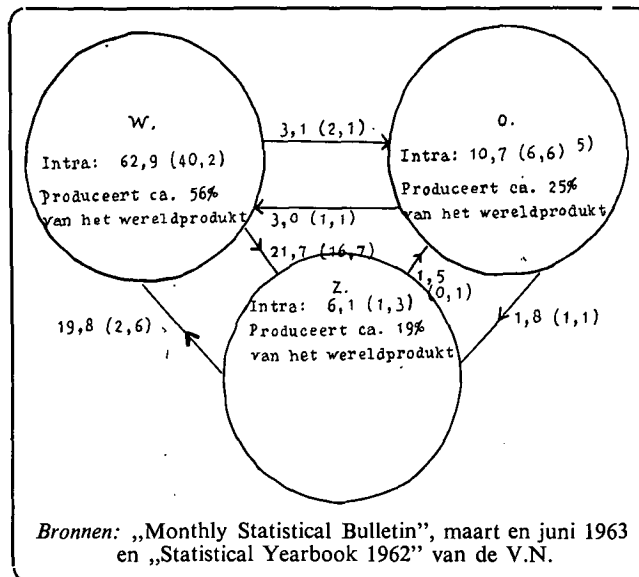
In hoeverre het Westen aan deze vergaande eisen moet toegeven laat ik aan de lezer over. Er is één aspect van het vraagstuk, dat ten onrechte weleens wordt verwaarloosd. De figuur toont duidelijk, welk een secundaire plaats de handel tussen de onderontwikkelde landen onderling inneemt.

Dit is begrijpelijk als men bedenkt, dat deze landen hoofdzakelijk grondstoffen produceren. Wat de toekomst betreft dient het gewenste diversificatieproces echter vooral te worden gebaseerd op een efficiënte onderlinge arbeidsverdeling. Door regionale samenwerking zullen industrialisatie en intrahandel elkaar wederzijds kunnen stimuleren. Het is hoopvol dat het Westen unaniem is op dit punt en bereid is de G.A.T.T.-regels betreffende regionale samenwerking met grote souplesse toe te passen. De onderontwikkelde landen zullen dus hier de hand in eigen boezem moeten steken en gezamenlijk hun toekomst moeten opbouwen.

Parijs.

Drs. E. D. J. KRUIJBOSCH.

¹⁾ Drs. A. Houtman in „E.-S.B.” van 11 maart jl. ²⁾ De O.E.S.O.-landen, Australië, Finland, Japan, Nieuw-Zeeland en Zuid-Afrika. ³⁾ Albanië, Bulgarije, Communistisch China, Hongarije, Mongolië, Noord-Korea, N.-Vietnam, O.-Duitsland, Polen, Roemenië, Tsjecho-Slowakije en de U.R.S.S. ⁴⁾ „Towards a new trade-policy for development” (zie ook Drs. P. A. Cornelisse in „E.-S.B.” van 1 april jl.). ⁵⁾ De intrahandel van het Oostblok is waarschijnlijk door het ontbreken van voldoende gegevens onderschat.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Wereldhandelsconferentie en wereldhandelsstructuur, door Drs. E. D. J. Kruijtbosch.....	339	De huren van bedrijfspanden en de liberalisatie, door C. Küppers.....	348
Recreatie door een groene bril, door Drs. D. H. Franssens	340	Ingezonden stuk:	
Heeft de Nederlandse export geprofiteerd van de E.E.G.?, door F. J. Clavaux.....	344	Stabilisatie van bestedingen en bezitsvorming: een synthese?, door F. Th. Swarte, lic. pol. soc., met een naschrift van Dr. E. J. Isidor	349
Kosten en kostprijs, door Prof. Dr. R. Slot.....	347	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman..	351

In Nederland is een groot deel van de grond, die voor de recreatie van belang kan zijn, produktiemiddel van de landbouw. De agrarische sector is dan ook nauw bij de recreatie betrokken. De noodzaak en de waarde van de moderne openluchtrecreatie worden daar thans door velen erkend, maar er zijn moeilijkheden, die voor een groot deel het gevolg zijn van een planologisch beleid, dat sterk gericht is op conservering van het bestaande landschap. Dit beleid komt in conflict met het agrarische bedrijf, dat zich in een industriële samenleving alleen kan handhaven door het toepassen van nieuwe methoden en bedrijfsvormen, die leiden tot vergaande wijzigingen van landinrichting en bebouwing. Het blijkt, dat conservering nauwelijks mogelijk is. Men zal moeten kiezen tussen aanpassing en verval. Het verschil tussen beperkende maatregelen en algehele onteigening wordt kleiner, naarmate een onveranderd gebruik minder perspectief biedt. Ten aanzien van de schadevergoeding is er echter een zeer groot verschil. Een verandering in gunstige zin is thans mogelijk. Ten slotte wordt ingegaan op de grondprijzen en op de mogelijkheden tot vergroting van het aanbod van recreatieve voorzieningen. Hierbij wordt gewezen op belangen, die landbouw en recreatie gemeen kunnen hebben.

Recreatie door een groene bril

De openluchtrecreatie staat nog steeds in het middelpunt van de belangstelling. Er wordt langdurig over vergaderd, er worden rapporten en artikelen over geschreven en bij de planologische belangenafweging wordt er grote waarde aan gehecht. Maar er wordt nog maar weinig aan gedaan. Soms doet dat alles ons denken aan de woorden van een legendarische Schotse predikant: „My friends, here is a verra grave deefficulty, let us look it boldly in the face and pass on”.

Dit is een ernstige zaak: het tot ontwikkeling brengen van nieuwe recreatieve mogelijkheden wordt door velen terecht als een belangrijke opgave gezien van de na-oorlogse maatschappelijke ontwikkeling. Daarbij bestaat het gevaar, dat de wensen ten aanzien van de recreatie zich verder van de realiteit af bewegen, naarmate er minder tot stand kan worden gebracht. Niet alleen een aantal — als zodanig vrijblijvende — artikelen wijzen in die richting. Ook op het terrein van de planologie ligt hier een bron van moeilijkheden. Wenselijkheden worden soms wel wat al te gemakkelijk omgezet in bestemmingen, waarvan de nadelige consequenties niet direct aan de dag treden, omdat de uitvoering op zich laat wachten. Ook neemt men op grote schaal zijn toevlucht tot zogenaamde conserverende bestemmingen, die slechts ten doel hebben de bestaande toestand te handhaven. Van dit soort maatregelen dringen de gevolgen maar heel langzaam tot de openbare mening door. In de eerste plaats, omdat die gevolgen worden gedragen door een beperkte groep van „toevallige” belanghebbenden; in de tweede plaats, omdat de noodzaak van veranderingen in het gebruik van onroerend goed, zelfs in onze beweeglijke samenleving, maar geleidelijk blijkt.

In Nederland is een groot deel van de grond, die voor de recreatie van belang kan zijn, in handen van boeren. Het ligt dan ook voor de hand, dat men in agrarische kring grote belangstelling heeft voor wat er zich op het terrein van de recreatie afspeelt — al blijft dat tot nu toe grotendeels beperkt tot de sfeer van de gedachtenvorming en van de ruimtelijke ordening. Men is daar volop bezig om met de nieuwe inzichten ten aanzien van de recreatie „in het reine” te komen. Dat is niet altijd gemakkelijk: enerzijds

hebben de oude landelijke normen ten aanzien van werken en vrije tijd nog veel invloed. Anderzijds heeft men vaak last van allerlei bepalingen, die het gebruik van de grond beperken, zonder dat men van de recreatie verder veel merkt. Waar het platteland wel direct contact heeft met de recreatie zijn — ondanks bepaalde moeilijkheden — waardering en begrip meestal het grootst.

Ondanks dit alles begint zich langzamerhand een richting af te tekenen, waarin de agrarische meningsvorming zich ontwikkelt. In het licht daarvan, maar geheel voor onze persoonlijke rekening, willen wij in het volgende een aantal problemen aan de orde stellen, die nauw met de recreatie verband houden.

Het landschap.

Recreatielandschappen.

De noodzaak en ook de waarde van de moderne openluchtrecreatie wordt thans door zeer velen in de land- en tuinbouw ten volle erkend. In agrarische kring heeft men er dan ook geen bezwaar tegen, dat in bepaalde gevallen cultuurgrond wordt aangewezen om het ten behoeve van de recreatie aan het landbouwkundig gebruik te onttrekken. Zulks zou bijvoorbeeld nodig kunnen blijken ter uitvoering van een plan als dat van de A.N.W.B. („Hollands groene zone”). Gaat men daartoe over, dan is echter een goed en open overleg vereist, niet alleen met de ambtelijke agrarische instanties, maar ook met de direct belanghebbenden en met het georganiseerde bedrijfsleven. Bij dat overleg zal er onder meer op moeten worden gelet, dat zoveel mogelijk agrarisch minder goede gronden voor recreatieve doeleinden worden gebruikt. Gezien de veel ruimere keuzevrijheid, zijn de mogelijkheden op dit punt bij de recreatie aanzienlijk groter dan bijv. bij het uitbreiden van reeds bestaande bebouwing of bij het aanleggen van nieuwe wegen.

Anderzijds dient in beginsel ontginning van woeste grond ten behoeve van de land- en tuinbouw evenmin te worden uitgesloten. Hoewel het onder de huidige omstandigheden misschien niet raadzaam is ontginning op grote schaal te

doen plaatsvinden, zou toch ook nu een zekere verschuiving — hiér landbouw op (potentiële) recreatiegrond, dáár recreatie op landbouwgrond — zeer goed in het algemeen belang kunnen zijn. Het bij voorbaat vasthouden aan alle bestaande posities is onjuist, omdat daardoor te grote spanningen en onevenwichtigheden ontstaan binnen onze dynamische samenleving.

Een gedetailleerde bespreking van de inrichting van recreatieterreinen valt buiten de opzet van dit artikel. Wij willen er hier daarom alleen op wijzen, dat daarbij zoveel mogelijk moet worden tegemoet gekomen aan de reëel aanwezige behoeften van zo breed mogelijke lagen van ons volk. Gebeurt dat te weinig, dan zal het moeilijk zijn om de mensen, die voor de recreatie het veld moeten ruimen, te overtuigen van de rechtvaardigheid daarvan. Voor zover het de uitvoering van plannen betreft, lijkt op dit punt voorlopig echter weinig reden tot ongerustheid aanwezig.

Het agrarische cultuurlandschap.

In zijn bijdrage in het gedenboek van de Nederlandse Heidemaatschappij geeft Prof. Hofstee een duidelijk beeld van de ontwikkeling van de Nederlandse landbouw gedurende de laatste 75 jaar en van de enorme veranderingen, die ons nog te wachten staan. Wij willen deze paragraaf beginnen met het citeren van het eerste gedeelte van Prof. Hofstee's slotalinea:

„Zo staat door de ontwikkeling die onze landbouw heeft genomen, deze thans voor even grote problemen als toen 75 jaar geleden de Heidemaatschappij haar werk begon. Evenals toen is veel in de toekomst onzeker. De terugblik op de inzichten en de visie van de Staatscommissie van 1886 heeft ons er nog weer aan herinnerd, hoe voorzichtig men moet zijn met toekomstvoorspellingen. Dat er echter grote veranderingen op til zijn, valt haast niet te betwijfelen. Deze zullen ongetwijfeld ook moeten leiden tot vergaande wijzigingen in het gezicht van ons agrarische land met zijn uitrusting van boerderijen, dorpen, sloten, tochten, kanalen en wegen”.

Hiermee achten wij het uitgangspunt voor alle planologie in ons agrarische land gegeven, een uitgangspunt, dat tegelijk veel en weinig houvast biedt. Ook als men het platteland beziet op zijn bruikbaarheid voor de recreatie, is dit uitgangspunt van kracht. Want zo lang cultuurlandschappen in planologische zin een agrarische bestemming hebben, zal hun functie als produktiemiddel voor de land- en tuinbouw als primair moeten worden beschouwd, ook al kunnen zij door hun schoonheid of door de aanwezigheid van bijzondere bezienswaardigheden zeker recreatief van betekenis zijn.

De vele en grote veranderingen in de agrarische bedrijfstakken — veranderingen, waarvan het einde nog niet in zicht is — zullen hun invloed hebben op het uiterlijk van het Nederlandse landschap. Deze veranderingen zijn echter noodzakelijk voor het in stand houden van een bedrijfsmatige uitoefening van de land- en tuinbouw. Gezien de vele en grote onzekerheden is het uiteraard onmogelijk om reeds nu nauwkeurig aan te geven, hoe ons cultuurlandschap er in de toekomst uit zal zien. Maar vast staat wel, dat een rationele verkaveling, ontsluiting en waterbeheersing voor alle bedrijfstakken noodzakelijk zijn, evenals goed gesitueerde en efficiënt ingerichte bedrijfsgebouwen. Bij de bedrijfsgebouwen is een duidelijke ontwikkeling waar te nemen naar een groter vloeroppervlak ten opzichte van de inhoud, hetgeen een vaak drastische verandering van de vorm met zich brengt. Aan gebouwen en landinrichting zullen geen eisen mogen worden gesteld,

die in de weg staan aan een rationele bedrijfsvoering of die de exploitatiekosten betekendend verhogen.

Op zichzelf bevat het voorgaande waarschijnlijk weinig nieuws. De meeste mensen zijn zich van deze situatie tegenwoordig wel min of meer bewust. In theorie is dit bewustzijn eigenlijk zelfs wel algemeen. In de Nederlandse praktijk wordt echter nog te vaak gestreefd naar handhaving van bestaande landschapsvormen. Dit streven uit zich onder meer in planologische maatregelen, die — op grond van zeer algemeen gestelde overwegingen van landschap en recreatie — het bouwen van kassen en warenhuizen verbieden. Vooral in de provincie Zuid-Holland wordt daardoor de bijzonder dynamische en economisch levenskrachtige groententeelt onder glas ernstig in haar verdere ontwikkeling gehinderd. Ook het overdreven vasthouden aan „streekeigen” boerderijen en de bezwaren tegen moderne bouwmaterialen (bijv. eternitplaten) en tegen het bouwen van boerderijen in tot nu toe onbewoonde gebieden kunnen in dit verband als voorbeelden worden genoemd.

De ruimte ontbreekt om deze zaken hier uitvoerig te behandelen. Wij volstaan daarom met te vermelden, dat wij dat op andere plaatsen al eerder hebben gedaan ¹⁾. Wij hebben daar uitvoerig uiteengezet hoe het komt, dat deze conserverende maatregelen voor de land- en tuinbouw zo schadelijk zijn.

Kunstmatic handhaven van bestaande landschapsvormen is overigens niet alleen funest voor de ontwikkeling van de land- en tuinbouw. Via verarming van de landbouwende bevolking (materieel, zowel als sociaal-cultureel) en het dientengevolge achterblijven van het onderhoud van land en gebouwen, gaat ten slotte ook de schoonheid van het landschap er door ten onder. Te weinig realiscert men zich meestal nog, dat de verzorging en het onderhoud van ons cultuurlandschap in verreweg de meeste gevallen uitvloeisel zijn van de agrarische exploitatie, die alleen kan blijven bestaan bij een voortdurende aanpassing van landinrichting en gebouwen aan de eisen des tijds; in een veranderend landschap dus. Buitenlandse voorbeelden illustreren duidelijk, dat in een westerse industriële samenleving een goed verzorgd cultuurlandschap alleen kan bestaan bij aanwezigheid van een welvarende boerenstand. Op een voor een burger van dit land moeilijk te evenaren wijze heeft de Westduitse planoloog Dr. Gerhard Isbary deze zaak als volgt gekenschetst:

„Niemand möge sich in den Glauben verlieren, dass es auf der einen Seite eine modernst ausgerüstete, von emsigem Leben durchpulste Millionenstadt, einen lichtdurchfluteten, weithin automatisch arbeitenden, sauberen Industriebetrieb von 40.000 Beschäftigten, einen Atomreaktor mit einer Kapazität von 500 Mega Watt, sechsspurige Autobahnen geben könne, während auf der anderen Seite die Landschaft im Zustand seiner Kindheitsträume unberührt erhalten bliebe” ²⁾.

De in het voorgaande geschetste feitelijke onmogelijkheid van werkelijke conservering van oude cultuurlandschappen is uiteraard niet van toepassing op bijzondere monumenten. De instandhouding van zulke objecten zal moeten geschieden door zich op dat terrein bewegende instellingen en/of door de overheid. Nimmer zullen de uit de instand-

¹⁾ O.m. in het recreatie-nummer van het „Tijdschrift der Nederlandse Heidemaatschappij”, zomer 1962, en tijdens de op 25 januari 1962 gehouden planologische dag van de Nederlandse Tuinbouwraad. De inleidingen van die dag zijn opgenomen in „Mededelingen van de Directie Tuinbouw” van mei 1962.

²⁾ Dr. G. Isbary: „Landschaftsgestaltung als Gesellschaftspolitischer Auftrag”, „Der Landkreis”, Heft 5, Mai 1961, blz. 141.

houding voortvloeiende lasten — tegen hun zin — mogen drukken op toevallige eigenaren en gebruikers. Ook zal men er tegen moeten waken, dat de exploitatie van naburige landerijen c.a. door conserverende maatregelen wordt gehinderd.

Schade door planologische beperkingen.

Onlangs het hierboven vermelde, zijn planologische beperkingen van de agrarische ontwikkelingsmogelijkheden in een groot aantal plannen een realiteit. In de regel worden de desbetreffende bepalingen gerechtvaardigd met overwegingen van zeer algemene aard, onder welke de bij het recreatiezoekende publiek veronderstelde wensen ten aanzien van het landschap een grote plaats innemen.

Op het vroegere, veel meer statische platteland zouden zulke beperkingen niet zo belangrijk zijn geweest. Er behoefde immers maar weinig te veranderen. Met het toenemen van het tempo van de technisch-economische ontwikkeling in de land- en tuinbouw wordt echter ook de schade, die door zulke conserverende maatregelen wordt veroorzaakt, groter. Het vroeger belangrijke verschil tussen zulke maatregelen en algehele onteigening (het ontnemen van *alle* gebruiksmogelijkheden) wordt kleiner, naarmate een onveranderde voortgang van het bestaande gebruik minder perspectief biedt. De al eerder geciteerde Dr. Isbary heeft hier op de volgende wijze uitdrukking aan gegeven:

„Eine Behinderung der Teilnahme von landwirtschaftlichen Grenzgruppen in Natur- und Landschaftsschutzgebieten am sozioökonomischen Integrationsprozess Westeuropas würde jedoch heute eine folgenschwere Art der Enteignung darstellen, deren Preis nicht nur der betroffene Eigentümer zu tragen hat, sondern auf lange Sicht die Gesellschaft in deren irrtümlich gedeutetem „allgemeinen Interesse“ die Behinderung und damit die Enteignung erfolgt. Denn in einer Landschaft, die vom Eigentümer verlassen wird, weil seine Existenz nicht mehr gesichert ist, gerät die Ordnung in Gefahr der Erholungswert schwindet“³⁾.

Zoals ook uit deze woorden al enigszins blijkt, kan Dr. Isbary niet gezien worden als een vertegenwoordiger van het Duitse „groene front“. Toen hij dit — en ook het vorige — schreef, was hij verbonden aan het Institut für Raumpforschung te Bad Godesberg. Inmiddels is hij overgegaan naar de Verein Naturschutzpark.

Uiteraard is de schadelijke werking van conserverende bestemmingen en de mate, waarin zij met (gedeeltelijke) onteigening overeenkomen, naar hun aard en naar de omstandigheden waaronder zij voorkomen, sterk verschillend. Toch is in diverse gevallen reeds nu algehele onteigening te verkiezen boven beperking van het gebruik. Dit geldt in de eerste plaats waar betrokkenen door onteigening in staat worden gesteld om elders, op een plaats waar de door hen gewenste verandering in de agrarische exploitatie niet wordt tegengegaan, opnieuw te beginnen. Maar ook het algemene landbouwbelang kan bij onteigening — c.q. aankoop door de desbetreffende instanties — gebaat zijn, als daardoor voorkomen wordt, dat stagnerende, achterblijvende gebieden ontstaan. Onze hedendaagse land- en tuinbouw kan namelijk alleen in stand blijven door voortdurend gebruik te maken van de economisch beste mogelijkheden en dat kan in „cultuurreservaten“ nu eenmaal niet.

Op grond van de Ontheingingswet wordt de schade, die het gevolg is van de meest ingrijpende rechtmatige inbreuk

op de agrarische eigendom (ontteigening), volledig vergoed. Er is thans alle reden ook de schade, die het gevolg is van beperkende planologische maatregelen, te vergoeden. Artikel 49 van de nieuwe Ruimtetwet opent de mogelijkheid om daarmee vrij ver te gaan. De interpretatie van de Kroon, die aan deze bepaling nader inhoud zal moeten geven, zal voor de komende praktijk van doorslaggevende betekenis zijn. Naast het direct vergoeden van planschade blijft de mogelijkheid van aankoop door de overheid bestaan. In vele gevallen, zeker waar het bepaalde cultuur- of natuurmonumenten betreft, lijkt dit nog steeds de voor alle betrokkenen meest aanvaardbare oplossing.

Voorts is het noodzakelijk, dat te allen tijde, gedurende de werking van een schade veroorzakende bepaling, een verzoek om schadevergoeding — resp. aankoop door de overheid op ontheingingsbasis — kan worden ingediend en dat zulk een verzoek verschillende malen kan worden gedaan. Bij het van kracht worden van een voorschrift zijn vele toekomstige ontwikkelingen in de land- en tuinbouw immers nog onbekend, zodat het dan niet mogelijk is de schade, die ontstaat, doordat men van nieuwe mogelijkheden geen gebruik kan maken, zelfs maar te benaderen.

Verdere problemen.

Grondprijzen en grondspeculatie.

Allerwegen hoort men klachten over de hoge prijs van recreatiegrond, met name die voor particulier gebruik. Velen achten maatregelen nodig⁴⁾. Direct optreden in deze is niet eenvoudig, ook al omdat het hoge prijsniveau mede wordt veroorzaakt door buitenlandse gegadigden, tegen wie, op grond van de E.E.G.-verdragen, niet discriminerend kan worden opgetreden.

Een andere oorzaak van de hoge prijzen is gelegen in het feit, dat het in het overgrote deel van onze recreatiegebieden verboden is om buiten de relatief zeer beperkte terreinen, die daarvoor speciaal zijn aangewezen, recreatieve voorzieningen, zoals bungalows en vakantiehuisjes, te bouwen. Juist op deze kleine terreinen richt zich echter een zeer grote en koopkrachtige vraag uit binnen- en buitenland.

Wij menen, dat onteigening in deze situatie geen uitweg biedt: de wanverhouding tussen vraag en aanbod wordt daardoor niet opgeheven. De recreatieve meerwaarde, die nu toevalt aan de grondeigenaren (en/of -speculanten), vloeit dan in de zakken van hen, die over de desbetreffende, nog altijd even schaarse percelen de beschikking krijgen. Een werkelijke prijsdaling van bouwterrein voor recreatieve doeleinden zal pas kunnen ontstaan, nadat het aanbod daarvan aanzienlijk is vergroot. Daartoe is nodig een minder restrictief planologisch beleid, dat meer terreinen vrijgeeft voor recreatieve bebouwing. Dit lijkt zeer wel mogelijk zonder daarbij het beginsel van een zekere concentratie los te laten.

In gevallen, waarin het gaat om het treffen van belangrijke openbare voorzieningen of om voor de recreatie bestemde terreinen, welke in het algemeen belang en ten laste van de openbare middelen moeten worden ingericht en in stand gehouden, kan onder bepaalde omstandigheden onteigening verantwoord zijn. De Wet garandeert dan algehele vergoeding van de geleden schade.

³⁾ „Informationen“ (van het Institut für Raumpforschung te Bad Godesberg), no. 15, 1962, blz. 374/375.

⁴⁾ Zie o.a.: „Ruimte voor Recreatie“, rapport van de Dr. Wiardi Beckman Stichting, 1962, blz. 55.

Vergroting van het aanbod van recreatieve voorzieningen en de problemen van de landbouw.

Het in de vorige paragraaf bedoelde minder restrictieve planologische beleid, dat nodig is om het aanbod van recreatieve voorzieningen te vergroten, kan mede inhouden een verruiming van de mogelijkheden voor de agrarische bevolking om zulke voorzieningen te treffen. Vele agrariërs in recreatiegebieden lijken bereid in deze meer te doen dan nu het geval is, als de uitbreidingsplannen dat maar zouden toestaan. Uiteraard zullen ook bij een wat grotere vrijheid regelen moeten blijven gelden. In de planologische sfeer zouden deze zich evenwel meer kunnen richten op het inpassen in de omgeving en op de landschappelijke verzorging en minder op het beperken van particuliere recreatieve voorzieningen tot relatief zeer kleine gebieden. Ook op dit punt is er dus behoefte aan een actief landschappelijk beleid in een omgeving, die zich kenmerkt door verandering. Tot nu toe heeft het er nog maar al te vaak de schijn van, dat men tracht het onvermijdelijke tegen te houden, in plaats van de stroom te kanaliseren voor hij te sterk wordt. Overigens vertoont het vorige zomer verschenen rapport „Recreatierruimten in Nederland” van het bureau van de Rijksdienst voor het Nationale Plan juist ten aanzien van het klemmende vraagstuk van de verblijfsaccommodatie enkele verheugende tekenen van realisme.

Voorts zal men bij het ruimtelijke beleid terzake van de recreatie nog meer gebruik kunnen maken van indirecte middelen: natuurgebieden kan men — behalve door verbodsbepalingen — ook rustig houden door het treffen van

gevraagde voorzieningen aan de randen. De inrichting van de Kennemerduinen is hiervan een voorbeeld, dat navolging verdient.

Voor de agrarische bevolking kan bevordering van de recreatie door het stimuleren en leiden van plaatselijke initiatieven eveneens van betekenis zijn. Boeren op onvoldoende levensvatbare bedrijven zouden hun inkomen kunnen vergroten door het verlenen van diensten aan de recreatie. Met name het verhuren van verblijfsaccommodatie biedt hier mogelijkheden. Dit geldt zeker voor de ouderen onder hen, die met hulp van het Ontwikkelings- en Saneringsfonds hun bedrijf zullen kunnen beëindigen. Het ware te overwegen deze groep — ook financieel — behulpzaam te zijn bij het geschikt maken van hun woningen voor verhuur aan zomergasten. Uiteraard kan op deze wijze zeker niet het gehele agrarische structuurprobleem worden opgelost, maar het staat wel vast, dat hier in bepaalde gevallen aanvaardbare mogelijkheden bestaan. Mogelijkheden van geheel andere aard zijn misschien ook gelegen in het gezamenlijk onderhoud van watergangen door boeren en hengelaarsverenigingen, als huurders van viswater.

Uiteraard is dit geen volledige opsomming. Dat kan ook niet bij een nieuwe ontwikkeling, zoals die van de moderne recreatie. Het is echter noodzakelijk niet alleen te spreken over de moeilijkheden, die hiervoor aan de orde zijn gesteld, maar ook over belangen, die landbouw en recreatie gemeenschappelijk kunnen hebben.

In het onderhavige verband verdient het beleid van de regering van de Verenigde Staten de aandacht. Daar kunnen boeren, die hun inkomen willen vergroten door activiteiten in de recreatieve sector, thans leningen van de overheid verkrijgen voor het treffen van de daartoe nodige voorzieningen ⁵⁾.

Het klimaat, waarin deze gemeenschappelijke belangen kunnen gedijen is gekenmerkt door actie, door het tot stand brengen van nieuwe vormen en voorzieningen. Met het voorgaande hopen wij te hebben bijgedragen tot het inzicht, dat alle betrokkenen daarbij gebaat kunnen zijn en dat niemand belang heeft bij een stagnerende ontwikkeling van de landbouw en van het platteland.

Daarbij komt, dat de noodzakelijke nieuwe vormen weer hun eigen schoonheid bezitten, een schoonheid, waar men soms nog wat aan moet wennen, maar die er in de regel toch wel is. Of komt, want ook het nieuwe heeft tijd nodig om te groeien.

In dit verband zijn onze IJsselmeerpolders met hun prachtige randmeren bijzonder illustratief. Overigens is dat eigenlijk het geval met de vormgeving van vrijwel ons gehele land. Neem bijvoorbeeld de kolonisatie van Hollands middengebied in de Middeleeuwen. Deze werd mogelijk door nieuwe, meer doeltreffende watermolens, die destijds door hun aanwezigheid en vooral door hun uitwerking het landschap wezenlijk en ingrijpend hebben veranderd. Nederland zou Nederland niet zijn geworden, als de toenmalige graven het bouwen van die molens zouden hebben verboden, om te voorkomen, dat die wezensvreemde elementen de ruimtelijke structuur en de grafelijke jachtvelden op niet-verantwoorde wijze zouden verstoren. En wat zouden we dan veel schooneid nooit hebben gehad!

's-Gravenhage.

Drs. D. H. FRANSSENS.

⁵⁾ Zie hierover onder meer: President Kennedy's „Message on Agriculture” van 31 januari 1962; de rede van Orville L. Freeman, U.S. Secretary of Agriculture, voor de „National Federation of Grain Cooperatives”, op 3 april 1962 en diverse nummers van de „Rural Areas Development Newsletter”.

Groei in Mexico

De belangstelling in de Verenigde Staten en in Europa voor Mexico is gestegen in samenhang met de politieke stabiliteit, de langzame — maar gestage — verbetering der maatschappelijke verhoudingen en de „geordnete” en gezonde economische groei, waardoor Mexico duidelijk voor ligt op de andere grote Latijns-amerikaanse republieken; aldus de „Schweizerischer Bankverein” van januari II. Van 1950 tot 1960 beliep de jaarlijkse toename van het reëel nationaal produkt gemiddeld ca. 5 pCt. P. h. der bevolking was dat evenwel niet meer dan ca. 2 pCt. p. j. (taakstelling „Alliance for Progress”: 2,5 pCt.) doordat de bevolkingstoename gemiddeld niet minder dan ca. 3 pCt. p. j. bedroeg. In 1960 bereikte het nationaal inkomen een bedrag van ca. \$ 320 p. h. der bevolking.

De vertrouwenscrisis na de gebeurtenissen in Cuba en de recessie in de Verenigde Staten waren oorzaken van een geringere groei van het nationaal produkt in 1961, die met 3,4 pCt. nauwelijks boven het niveau van de bevolkingsvermenigvuldiging bleef. In 1962 volgde echter een herstel met een toename van het nationaal produkt van 4,8 pCt.; in 1963 van ca. 6 pCt. Na 1960 steeg echter ook de jaarlijkse groeivoet van de bevolkingstoename; het percentage van 3,5 behoort tot de hoogste op deze planeet. Met een inwonertal van ca. 40 mln. bezet Mexico in Latijns Amerika de tweede — naar oppervlakte de derde — plaats.

De Nederlandse uitvoer steeg van ca. f. 20 mln. in 1954 tot ruim f. 40 mln. in 1960, doch liep daarna terug (in 1963 tot ca. f. 25 mln.). De „E.V.” van 8 april jl. relateert deze teruggang o.m. aan onvoldoende aanpassing van het exportpakket aan het gewijzigde Mexicaanse invoerpatroon. Door de voortgaande industrialisatie zullen de exportmogelijkheden zich vooral voordoen in de kapitaalgoederensector (zwarte machinerieën en vervoermaterieel).

Op de in de titel gestelde vraag antwoordt schrijver bevestigend. Het effect van de instelling van de E.E.G. op de Nederlandse uitvoer is echter naar zijn mening voor een deel versluierd door een in verhouding tot Italië en Frankrijk minder gunstige ontwikkeling van de concurrentiepositie sedert 1958. Voorts ondervond de Nederlandse export op de Belgische markt het nadeel van een vermindering van het concurrentievoordeel dat uit de Benelux was voortgevloeid. Desalniettemin is de Nederlandse export van industriële eindprodukten naar de andere E.E.G.-landen van 1958 tot 1962 verdubbeld en 30 pCt. meer gestegen dan naar de andere Westeuropese landen. Schrijver voert ten slotte een aantal bezwaren aan tegen de berekeningen van Prof. Kymmell in „E.-S.B.” van 15 januari 1964.

Nadat in vorige jaren het bestaan van een effect van de E.E.G. op de handel van de lid-staten in discussie is geweest, welke discussie in ons land voorshands in bevestigende zin is afgesloten ¹⁾, doch in het buitenland voor zover mij bekend nog weinig is gevorderd, is kort geleden door Prof. Dr. J. Kymmell in deze kolommen ²⁾ gesteld dat de Nederlandse export geen deel heeft gehad aan de handelscreatie als gevolg van de E.E.G. Wel een E.E.G.-effect op de handel van de aangesloten landen in het algemeen, maar nu juist niet op de Nederlandse export luidt kort samengevat zijn voor ons land weinig bemoeidigende conclusie. Ook met deze kritiek op de betekenis van de E.E.G. ben ik het niet eens. Op welke gronden, wordt in dit artikel uiteengezet.

Kymmell betoogt eerst, dat de Nederlandse uitvoer naar de andere E.E.G.-landen belangrijk achtergebleven is bij de ontwikkeling van de totale intra-E.E.G.-handel, voor welk verschijnsel hij niet één duidelijke ondubbelzinnige verklaring vermag te geven. Een nader onderzoek lijkt hem alleszins nuttig. Het hiernavolgende beoogt hiertoe tevens een bijdrage te leveren. Hierbij zou ik om te beginnen erop willen wijzen, dat het bij Kymmell in verband hiermede gewekte gevoel van onbehagen „zeker in de schaduw van de opdoemende loonsverhogingen”, zoals hij eraan toevoegt, niet mag worden afgereageerd op de E.E.G., doch op zijn eigen nationaal-economische betekenis dient te worden beoordeeld.

Om nu de invloed van de E.E.G. op de export per E.E.G.-land te kunnen nagaan dient men zich te realiseren, dat het in feite (t/m 1962) alleen om de export van fabrikaten (excl. voedingsmiddelen) ging. Alleen voor deze produkten zijn in belangrijke mate tariefverlagingen en contingentverruimingen in het kader van de E.E.G. doorgevoerd. Hier komt bij dat de resterende uitvoer, bestaande uit landbouwprodukten, brandstoffen en grondstoffen van

¹⁾ Zie o.m. „E.-S.B.” van 3 oktober 1962 en van 16 januari 1963.

²⁾ In „E.-S.B.” van 15 januari 1964.

Heeft de Nederlandse export geprofiteerd van de E.E.G.?

jaar tot jaar veel grilliger pleegt te verlopen en daardoor veel minder houvast biedt voor een analyse op betrekkelijk korte termijn.

De ontwikkeling van de intra-export per E.E.G.-land in totaal en naar genoemde twee categorieën was van 1958 tot 1962 als volgt:

TABEL 1.

Toeneming van de intra- E.E.G.-export 1958-1962
(in pCt.)

	Totaal	Fabrikaten a)	Overige produkten
Italië	270	330	195
Frankrijk	240	315	190
West-Duitsland	190	200	170
B.L.E.U.	180	200	160
Nederland	165	200	150

a) Excl. voedingsmiddelen, schepen en vliegtuigen en ijzer en staal.

De relatief ongunstige ontwikkeling van de totale Nederlandse uitvoer naar de E.E.G. — waarop Kymmell heeft gewezen —, blijkt voor een deel samen te hangen met de in verhouding geringe toeneming in de groep „overige produkten”, welke zoals betoogd hoegenaamd niet relevant is voor de gestelde problematiek.

De achterstand in het Nederlandse uitvoerverloop naar de andere E.E.G.-landen in deze sector werkt bovendien vrij sterk door in de ontwikkeling van de totale uitvoer naar de E.E.G. als gevolg van het grote aandeel van de betrokken produkten in de Nederlandse export:

TABEL 2.

Artikelsamenstelling van uitvoer naar E.E.G. in 1958
(in pCt.)

	Fabrikaten	Overige produkten
West-Duitsland	63	37
Italië	54	46
B.L.E.U.	47	53
Frankrijk	40	60
Nederland	37	63

Wat betreft de relatieve ontwikkeling van de export van fabriekaten naar de andere E.E.G.-landen heeft Nederland van 1958 op 1962 geen ongunstiger resultaat geboekt als West-Duitsland en de B.L.E.U., welke landen in dit opzicht echter wel ver achter blijven bij Frankrijk en Italië.

Welke zijn nu de factoren, die de hier geconstateerde verschillen in stijgingstempo van de export per land kunnen hebben bepaald? Dat is in de eerste plaats de mate van expansie van de invoer in de onderscheiden afzetlanden, welke factor behalve door de omvang van de in het kader van de E.E.G. doorgevoerde tariefverlaging e.d. ook door de groei van de totale vraag per land en de ontwikkeling van de verhouding tussen invoer- en binnenlands prijspeil is gedetermineerd. Hoe elk van deze factoren de invoer-expansie heeft beïnvloed is dus niet direct van belang; het gaat er nu om in welke mate de export van een E.E.G.-land in 1958 gericht was op landen welke sedertdien een grotere of een kleinere invoerstijging (met betrekking tot fabriekaten) hebben vertoond. Welnu, de desbetreffende invoerstijging was het sterkst in de drie grote E.E.G.-landen, nl. bijna tot een 3-voud voor elk van deze landen, tegenover nog geen verdubbeling van de invoer in Nederland en de B.L.E.U.

Het aandeel in 1958 van de afzet naar de grote E.E.G.-landen in de export van fabriekaten per E.E.G.-land naar de andere E.E.G.-landen blijkt uit tabel 3:

TABEL 3.

Aandeel van afzet van fabriekaten naar grote E.E.G.-landen in export hiervan naar totale E.E.G. in 1958

	(in pCt.)
1. Italië	77
2. Frankrijk	54
3. Nederland	51
4. West-Duitsland	45
5. B.L.E.U.	38

Nauwkeuriger in dit verband is nog de weging van de groei van de invoer per afzetland van 1958 op 1962 met de export in 1958. Er resulteert dan de volgende theoretische expansiemogelijkheid van de betrokken export per land in vergelijking met de werkelijke ontwikkeling:

TABEL 4.

Exportstijging fabriekaten naar E.E.G. (1962 in pCt. van 1958)

	Potentieel	Werkelijk	Potentieel: Werkelijk
1. Italië	275	330	125
2. Frankrijk	245	315	130
3. Nederland	235	200	85
4. West-Duitsland	235	200	85
5. B.L.E.U.	230	200	85

De reeds geconstateerde grote verschillen in de groei van de export worden derhalve slechts in beperkte mate door de beschouwde invloed van verschillen in de invoervraag per land verklaard.

Een tweede factor, die een rol heeft gespeeld, is de vermindering van het als uitvloeisel van de Benelux bestaande concurrentievoordeel van de B.L.E.U. en Nederland op elkanders markt, als gevolg van de tariefverlagingen ten opzichte van de andere E.E.G.-landen. Als gevolg hiervan is de expansiemogelijkheid van de Nederlandse en de Belgische export van fabriekaten naar de E.E.G. minder groot geweest dan uit tabel 4 volgt.

Ter toelichting hierop kan nog worden gewezen op de minder sterke groei van de intra-Beneluxhandel van 1958

op 1962 in fabriekaten vergeleken met de overeenkomstige invoer in Nederland en de B.L.E.U. uit West-Duitsland, een land dat zoals verder zal blijken in het algemeen zeker geen relatief concurrentievoordeel in deze jaren heeft verkregen op de Beneluxlanden.

TABEL 5.

Invoer van fabriekaten in 1962 in pCt. van 1958

	B.L.E.U.	Nederland
I. Uit Nederland/B.L.E.U.	145	178
II. Uit West-Duitsland	168	193
II : I in pCt.	116	108

Stelt men de invloed van deze factor op grond van tabel 5 op 15 pCt. (uiteraard een zeer globale raming, waarbij is aangenomen dat de Nederlandse en Westduitse concurrentiepositie sedert 1958 gelijk gebleven zijn; zie ook tabel 7) dan wordt de potentiële exportstijging per land van 1958 op 1962 als volgt:

TABEL 6.

Potentiële stijging exportfabriekaten naar E.E.G. (1962 in pCt. van 1958)

1. Italië	265
2. Frankrijk	245
3. West-Duitsland	240
4. Nederland	230
5. België	220

Hieruit blijkt dus, dat de expansiemogelijkheid van de Nederlandse export naar de andere E.E.G.-landen ongunstiger is geweest dan die van de andere E.E.G.-landen met uitzondering van België. De grote achterstand van de onderhavige Nederlandse export (alsook van die van West-Duitsland en België) ten opzichte van die van Italië en Frankrijk is echter nog steeds niet verklaard.

De oorzaak hiervan zal, zoals verder waarschijnlijk zal worden gemaakt, moeten worden gezocht in verschillen in ontwikkeling van de concurrentiepositie per land. Ten aanzien hiervan staan een tweetal — beide gezien de aard van de gegevens zeer globale — indicaties beschikbaar, nl. de exportprijsindex per land voor fabriekaten, en een te berekenen index van de loonkosten per eenheid produkt, beide herleid op \$.

TABEL 7.

Indicatie voor concurrentiepositie^{a)}

	Exportprijs- index fabriekaten	Loonkostenindex
	1962 in pCt. van 1958 (in \$)	
Italië	90 b)	90 à 95 Frankrijk
België	95 a) b)	100 Italië
Frankrijk	97	100 à 110 België a)
Nederland	103	120 à 125 Nederland
West-Duitsland	111	120 à 125 West-Duitsland;

a) Belgische cijfers onzeker.
b) Totale export.

Bijeen genomen leiden deze twee reeksen tot de volgende rangorde met betrekking tot de concurrentiekracht in 1962 ten opzichte van 1958 voor de E.E.G.-landen: 1 en 2: Italië en Frankrijk; 3: België; 4: Nederland en 5: West-Duitsland.

De geconstateerde grote verschillen in exportstijging tussen Italië en Frankrijk enerzijds en Nederland en West-Duitsland anderzijds zullen dus in belangrijke mate door verschillen in de ontwikkeling van de concurrentiepositie zijn bepaald. Hierbij zij nog opgemerkt dat de devaluaties van de Franse frank en in mindere mate de revaluatie van

(I. M.)

M.a.w. de relatieve verslechtering van de concurrentiepositie is in de jaren 1958-1962 door conjuncturele oorzaken het grootst geweest.

Gaat men uit van de export naar de drie grote E.E.G.-landen — dus exclusief de afzet naar de Benelux, waardoor reeds een gunstiger resultaat voor Nederland (en België) naar voren komt — dan levert de vergelijking 1957-1962 t.o.v. 1958-1962 het volgende verschil op:

de DM en de gulden hierbij een belangrijke rol hebben gespeeld.

Deze conclusie vindt voorts steun in het feit dat bij de overeenkomstige uitvoer naar de overige landen van West-Europa ongeveer dezelfde discrepanties vallen waar te nemen.

TABEL 8. *Uitvoer fabriekaten E.E.G.*
(1962 in pCt. van 1958)

	Naar E.E.G. (I)	Naar rest West-Europa (II)	I : II (III)
Italië	330	210	155
Frankrijk	315	210	150
West-Duitsland	200	155	130
Nederland	200	155	130
België	200	150	130
E.E.G. excl. Nederland	230	168	
Idem, t.o.v. Nederland	116	108	

De Nederlandse uitvoer heeft dus ongetwijfeld geprofiteerd van de instelling van de E.E.G. Het effect hiervan is echter voor een deel versluierd door een in verhouding tot Italië en Frankrijk minder gunstige ontwikkeling van de concurrentiepositie sedert 1958. Voorts ondervond de Nederlandse export op de Belgische markt het nadeel van een vermindering van het concurrentievoordeel dat uit de Benelux was voortgevloeid. Desalniettemin is de Nederlandse export van industriële eindprodukten naar de andere E.E.G.-landen in de beschouwde vier jaar verdubbeld en 30 pCt. meer gestegen dan naar de andere Westeuropese landen.

Er is echter nog één belangrijk punt in deze zaak onbesproken gebleven, nl. het feit dat de voor de hand liggende vergelijkingsperiode 1958-1962 juist voor Nederland op conjuncturele gronden ongunstig uitvalt. Eerstgenoemd jaar was namelijk voor onze economie een recessiejaar, terwijl 1962 een uitgesproken haussejaar was.

Onderstaande cijfers, met betrekking tot de werkloosheid in de diverse E.E.G.-landen, waarbij ook de situatie in 1957 is aangegeven, tonen duidelijk aan dat laatstgenoemd jaar een aanzienlijk objectiever vergelijkingsmaatstaf oplevert in het onderhavige geval dan 1958.

TABEL 9.

Werkloosheid in miljoenste deel van de bevolking

	1957	1958	1962
Nederland	4 a)	7	3 a)
België	9	12	5 b)
West-Duitsland	13	13	3 a)
Frankrijk	1,5 a)	2	2
Italië	30	26	12 b)

a) Werkloosheid minimaal.

b) Nog geen uitgesproken krappe arbeidsmarkt.

TABEL 10.

Uitvoer fabriekaten naar E.E.G. (excl. Benelux) in 1962

	in pCt. van 1958 I	in pCt. van 1957 II	II in pCt. van I
Frankrijk	365	410	112
Italië	340	365	108
Nederland	230	300	130 (!)
West-Duitsland	215	215	100
België	210	225	107

De Nederlandse uitvoerstijging naar de E.E.G. (excl. België) blijft dan (ondanks twee Franse devaluaties) niet veel meer achter bij die van Frankrijk en is belangrijk groter dan die van West-Duitsland en België.

Ten slotte nog enkele opmerkingen over het artikel van Kymmell:

1. Schrijver geeft een benadering van de omvang van het E.E.G.-effect op de handel. Hij gaat hierbij echter m.i. te onnauwkeurig te werk. Uitgegaan wordt namelijk van de totale handel in plaats van die in fabriekaten; van de produktie in plaats van de bestedingen; van een ongewogen som van de produktie in de E.E.G.-landen in plaats van een gewogen produktie op basis van de invoer per land; van lopende prijzen in plaats van constante prijzen³⁾. Het resultaat van de berekende invloed van de E.E.G. op de intrahandel in 1962 ad \$ 2,5 mrd. wijkt dan ook aanzienlijk af van hetgeen dezerzijds is becijferd, nl. voor fabriekaten alleen \$ 0,8 mrd., of in totaal niet hoger dan \$ 1,0 mrd.

2. Tegen de berekening van het E.E.G.-effect op de Nederlandse export bestaan dezelfde bezwaren als onder 1. met betrekking tot de totale intra-handel van de E.E.G. vermeld. Hier komt echter nog bij, dat geen poging is gedaan om de invloed van andere factoren, zoals de verslechterde concurrentiepositie van de Nederlandse export, te elimineren. Dat het Nederlandse aandeel in het E.E.G.-effect op de intra-handel slechts 3 pCt. zou zijn, is derhalve ongetwijfeld een onderschatting. Een globale benadering hiervan op grond van het aandeel in de intra-E.E.G.-handel van de Nederlandse export (excl. die naar België), levert een uitkomst op van 8 à 10 pCt.

3. Schrijver neemt aan, dat de helft van de opgetreden „trade-creation” tot extra produktie heeft geleid. Dit is echter weinig reëel. Zoals Wemelsfelder heeft aangetoond is het inkomenseffect — althans op korte termijn — een te verwaarlozen factor.

Leidschendam.

F. J. CLAVAUUX.

³⁾ Voor een nadere uiteenzetting van de aanbevolen criteria zij verwezen naar mijn artikelen in „E.-S.B.” van 3 oktober 1962 en 16 januari 1963.

Kosten en kostprijs

Evaluatie van een evolutie

De ontwikkeling die de bedrijfseconomie de laatste decennia heeft doorgemaakt, houdt wat het terrein der kostenberekening betreft met name in, dat er een verschuiving is opgetreden ten aanzien van het calculatie-object. Stond vroeger de afzonderlijke order of de eenheid produkt in het centrum der belangstelling, meer en meer kwam het zwaartepunt te liggen bij de berekening van de kosten per afdeling en per alternatieve beleidsmogelijkheid. Deze accentverschuiving hield verband met het streven, de calculatie in toenemende mate dienstbaar te maken aan het bedrijfsbeheer, t.w. aan de bedrijfscontrole en de planning van de toekomstige bedrijfsactiviteiten. Dat de benaming „kostprijsberekening” geleidelijk aan plaats maakt voor die van „kostenberekening”, past geheel in deze ontwikkeling. In dezelfde lijn ligt bijv. ook het toenemende gebruik in de Verenigde Staten van de term „management accounting”. Te onzent koos Van der Ploeg reeds in 1944 voor zijn werk de sprekende titel: „De administratie als hulpmiddel bij het bedrijfsbeheer”.

Het verdient onze aandacht dat Van der Schroeff ertoe overgegaan is, zijn bekende standaardwerk over de kostenberekening ook aan deze ontwikkeling aan te passen. Dit werk publiceerde hij in 1947 onder de titel: „De leer van de kostprijs”. Het is nog steeds het voornaamste werk over dit onderwerp, dat van de zijde van de aanhangers der vervangingswaardeleer van Limperg het licht heeft gezien. „De leer van de kostprijs” beleefde een viertal drukken. De laatste daarvan, uit 1956, was vrijwel gelijk aan de voorafgaande druk van 1953. Wie hieruit destijds afgeleid mocht hebben dat de schrijver zijn werk een definitieve vorm had gegeven, moet bij kennisneming van de vijfde editie, welke enige maanden geleden onder de nieuwe titel „Kosten en kostprijs” is verschenen, zijn mening wel eniger-mate herzien. Van der Schroeffs opvattingen blijken namelijk een belangrijke evolutie te hebben ondergaan, hetgeen hem ertoe geleid heeft, zijn werk een andere opzet te geven, het aan te vullen met enige nieuwe hoofdstukken en ten dele ook het te herschrijven. Wij stellen ons in dit artikel tot taak, na te gaan wat de genoemde evolutie in hoofdzaak inhoudt en te overwegen welk standpunt te dien aanzien kan worden ingenomen.

Ter gedeeltelijke geruststelling van de lezer die — opgevoed bij „De leer van de kostprijs” — bevreesd mocht zijn, ten behoeve van zijn herscholing wederom een 500 bladzijden te moeten verwerken, wijzen wij erop dat de vernieuwingen ruimtelijk gesproken van beperkte omvang zijn. Veel is bij het oude gebleven, wellicht zelfs te veel. Niettemin kan gesproken worden van een bepaald ingrijpende revisie.

De nieuwe benaming die Van der Schroeff voor zijn werk koos, brengt ons al dadelijk middenin ons onderwerp. De schrijver koos deze titel op grond van de verlegging der belangstelling van de kostprijscalculatie naar het bredere veld der kostenberekening ten behoeve van de beleidsvorming en beleidsbeoordeling. Hij overwoog daarbij tevens, dat in de kostenanalyse geen plaats is voor „leerstelligheid”, hetgeen hem ertoe bracht ook in dit opzicht de naamgeving van zijn boek te herzien. Zo zijn dan kosten

en kostprijs de centrale begrippen geworden, waaromheen Van der Schroeff zijn stof groepeerd.

Dat de implicaties hiervan verder reiken dan het welbekende feit, dat kostprijscalculatie eigenlijk een bepaalde vorm van kostenberekening is, blijkt reeds in het eerste hoofdstuk, waar Van der Schroeff naast elkaar stelt enerzijds de *kostprijs*berekening met als specifieke doelstelling het vaststellen van de grondslag voor de bepaling (c.q. beoordeling) van de verkoopprijs, anderzijds de *kosten*calculatie voor beleidsdoeleinden, welke zeer uiteenlopende oogmerken kan hebben. De *kostprijs*berekening zal in het algemeen een integrale calculatie moeten zijn, terwijl voor de *kosten*berekening in het kader van de beleidsinformatie — aldus Van der Schroeff — de aloude stelregel van Clark toepasbaar is: „Different costs for different purposes”. Dit laatste houdt in, dat voor de kostenberekening in tal van gevallen de differentiële (of marginale¹⁾) kostenbeschouwing op haar plaats is. Deze zienswijze heeft de schrijver ertoe geleid, de oude opzet van zijn werk belangrijk te wijzigen en met name in het derde, o.i. centrale, gedeelte ervan uitvoerig aandacht te schenken aan de differentiële (marginale) kostenberekening ten behoeve van allerlei beleidsvraagstukken. In dit gedeelte wordt ook een brede plaats ingeruimd voor de bespreking van de problematiek der constante en variabele kosten en komen als nieuwe hoofdstukken voor een exposé over „Direct costing” en een beschouwing over de verbijzondering der kosten in het kader van de beleidsbeoordeling. De bespreking van de „gelijktijdelijke verbondenheid” der kosten (directe versus indirecte kosten) volgt in de laatste afdeling van het boek, welke slechts een bescheiden afmeting heeft en tot titel draagt: „De kostprijsberekening”.

Voor wie niet geheel een vreemdeling is in het Jeruzalem der Nederlandse bedrijfseconomie is het wel duidelijk, dat Van der Schroeff in deze nieuwe editie van zijn werk blijk geeft van sterk gewijzigde inzichten en dat hij zich met name van de opvattingen van zijn leermeester Limperg thans in belangrijke mate heeft verwijderd. Zo erkent Van der Schroeff ook (hoofdstuk X), dat men in een deel van de bedrijfseconomische literatuur — waarmede onder andere Limpergs afscheidscollege over de „gevaren van de leer der marginale kostprijscalculatie” (1950) bedoeld moet zijn — de marginale analyse van de „sociale economie” verkeerd heeft geïnterpreteerd en de marginale kosten ten onrechte heeft vereenzelvigd met „de kostprijs”.

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat door de geschetste ontwikkeling de afstand die sinds decennia bestaat tussen de kostenbeschouwing van verscheidene Amsterdamse bedrijfseconomen en de „sociale economie”, belangrijk verkleind is. Een andere vraag is of deze ontwikkeling nu reeds zover is voortgeschreden, dat van een overbrugging der kloof kan worden gesproken. Overweging van hetgeen Van der Schroeff betoogt met betrekking tot de betekenis van de kostprijsberekening, doet ten aanzien daarvan wel enige twijfel rijzen. Als specifieke functie van

¹⁾ Het onderscheid dat Van der Schroeff tussen „differentieel” en „marginaal” maakt, is o.i. niet van principiële betekenis en wordt daarom in dit artikel buiten beschouwing gelaten.

de kostprijs ziet hij, zoals opgemerkt, het dienen als grondslag voor de aanbiedingsprijs. Voor de kostprijsberekening geldt in het algemeen de integrale beschouwingswijze. Een intrigerende vraag is nu, wat de nauwkeurige betekenis bij Van der Schroeff is van de uitdrukking „grondslag voor de aanbiedingsprijs”. Men zou allereerst kunnen denken dat hiermede bedoeld is dat de integrale kostprijs de benedengrens voor de aanbiedingsprijs vormt. Inderdaad merkt Van der Schroeff op, dat de producent van de vragers van zijn produkt ten minste een tegenprestatie zal verlangen ter grootte van de kostprijs (blz. 40; vgl. ook blz. 492 e.v.). Elders merkt hij echter op, dat er goede gronden aanwezig kunnen zijn om de verkoopprijs lager te stellen (blz. 376). Hieruit blijkt wel, dat de kennis van de integrale kostprijs op zichzelf ontoereikend is voor de bepaling van de aanbiedingsprijs en zelfs van de benedengrens ervan. Want hoever zal nu in een concreet geval de producent de prijs boven (of beneden!) de kostprijs moeten stellen? Voor de prijspolitiek — zo merkt Van der Schroeff zelf op — vormt de integrale kostprijs slechts één van de steunpunten. Maar welke zijn dan de andere en hoe ziet het samenspel dezer steunpunten er uit? Deze vraag vindt geen beantwoording. De moeilijkheden die op dit punt rijzen, worden nog vergroot doordat Van der Schroeff elders (blz. 360 e.v.) als voorbeeld van toepassing der differentiële (marginale) kostenberekening behandelt, hoe de producent de voor het bedrijf gunstigste produktie-omvang moet bepalen, en wel voor een geval van onvolledige concurrentie. Hij concludeert hier — in overeenstemming met de marginale analyse der „sociale economie” —, dat de meest winstgevende produktieomvang die is waarbij de grenskosten en grensopbrengst (zoveel mogelijk) aan elkaar gelijk zijn. Dit alles plaatst ons voor de vraag, waarom de producent bij zijn prijsbepaling de integrale kostenbeschouwing moet toepassen, terwijl voor de hoeveelheidsbepaling de marginale calculatie zou gelden, terwijl toch prijs en hoeveelheid als het ware elkaars complement zijn en bij onvolkomen concurrentie simultaan worden bepaald ²⁾.

Nu zou men wellicht nog tot een synthese van de integrale en de marginale calculatie kunnen komen door bijvoorbeeld te stellen, dat de integrale kostprijs de benedengrens op lange termijn van de aanbiedingsprijs vormt, dus de „voortbestaanskostprijs”, welke over een lange periode gezien gemiddeld moet worden goedge maakt; de marginale kosten zouden dan kunnen dienen om — gegeven dit lange-termijnaspect — voor de korte periode de optimale combinatie van prijs en produktie-omvang te vinden. Van der

²⁾ Vgl. ook onze publikatie: „Kostenvariabiliteit en variabele-kostencalculatie”, blz. 179 e.v.

Schroeff doet echter nergens een poging om tot een dergelijke integrerende behandeling van integrale en marginale gegevens te komen. In het kader van zijn behandeling zou dat trouwens ook niet zonder meer mogelijk zijn. Want zijn integrale kostprijs stelt niet de voortbestaanskostprijs voor. Het bereiken van een verkoopprijs die gelijk is aan de kostprijs, waarborgt bij hem de continuïteit van het bedrijf nog niet, daar sommige offers die ook bij een rationeel beleid worden gemaakt, om bepaalde redenen geen deel van de integrale kostprijs uitmaken (vgl. blz. 105 e.v., 307 en 392). Daarenboven ontbreekt bij Van der Schroeff vrijwel geheel de differentiatie die in de behandeling van het beleidsvormings(planning)vraagstuk kan worden toegepast naar gelang een korte dan wel een langere periode in beschouwing wordt genomen. Reeds in zijn omschrijving van het begrip constante kosten mist men dit tijds-element; het is geheel gebaseerd op de breedte van het produktie-interval. Deze definitie heeft op zichzelf al bezwaren ³⁾ en maakt de erop steunende kostenbeschouwing ongeschikt om te kunnen dienen voor een synthese zoals hierboven door ons is bedoeld.

Er valt over het omvangrijke nieuwe werk van Van der Schroeff uiteraard in tal van andere opzichten nog een veelheid van opmerkingen te maken. Te dezer plaatse hebben wij ons tot een bepaalde hoofdlijn ervan beperkt ⁴⁾. Ons oordeel daarover samenvattend zouden wij het volgende willen stellen. Voorop geplaatst wordt, dat men er bepaald respect voor moet hebben dat Van der Schroeff zijn eigen standaardwerk aan een zo verstrekkende herziening heeft willen onderwerpen en dat hij daarbij benaderingswijzen heeft willen volgen, die tot nu toe in de kring der Amsterdamse School voorzichtig gezegd weinig waardering vonden. Zulk een respectabel streven naar „aggiornamento” van een bestaand leerstelsel kan anderszijds gevoelens van spijtigheid oproepen uit hoofde van het feit, dat thans inzichten worden verdedigd welke de studerende tot dusverre node hebben moeten ontberen. Het grote probleem van zulk een vernieuwing is bovendien, hoe de nieuwe gedachten met de van vroeger gehandhaafde kunnen worden verenigd tot een sluitend geheel. Zoals wij betoogden moet worden gevreesd, dat Van der Schroeff er niet geheel in geslaagd is, aan deze moeilijkheid het hoofd te bieden.

Zeist.

Prof. Dr. R. SLOT.

³⁾ Zie Kostenvariabiliteit, blz. 39 e.v.

⁴⁾ Aan het hoofdstuk over „Direct costing”, alsmede het daarmede verband houdende hoofdstuk over de kostenverbijzondering ten behoeve van de beleidsbeoordeling hopen wij in een afzonderlijke beschouwing in dit blad aandacht te kunnen schenken.

De huren van bedrijfspanden en de liberalisatie

Met de indiening van het wetsontwerp van 18 januari 1960 tot herziening van de Huurwet beoogde de regering destijds het zetten van een schrede op de weg naar het scheppen van meer normale verhoudingen op het gebied van de woningvoorziening en tevens het bevorderen van het herstel van de vrije marktverhoudingen op het terrein van de huren van gebouwd onroerend goed, zowel woningen

als bedrijfspanden. Daarom werd in genoemd wetsontwerp de mogelijkheid geopend om, naar gelang zich de toestand van een zeker evenwicht tussen vraag en aanbod zowel van woningen als bedrijfspanden voordoet, tot liberalisatie van de huren te komen.

In de wet werd een afzonderlijk hoofdstuk VI A (art. 28a t/m 28h) opgenomen met een in het kort hierop neer-

komende regeling, dat bij Algemene Maatregel van Bestuur gemeenten, of gedeelten van gemeenten, kunnen worden aangewezen waarin bepaalde artikelen van de Huurwet, welke betrekking hebben op de huurprijsbeheersing en de huurbescherming niet van toepassing zijn, hetzij ten aanzien van alle daar aanwezige woningen en bedrijfspanden, hetzij ten aanzien van speciale, in de Algemene Maatregel van Bestuur aan te wijzen, categorieën van gebouwd onroerend goed, of gedeelten daarvan. Voorts is bepaald, dat bij een eventueel vrijlaten van de huurprijzen voor het betreffend gebouwd onroerend goed nog een beperkte huurbescherming wordt gehandhaafd voor de zittende huurders.

Ten aanzien van een mogelijke liberalisatie van de huurprijzen van woningen worden geen bedragen genoemd, zulks in tegenstelling tot de bedrijfspanden, waaromtrent in de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp huurprijzen worden genoemd van f. 5.000, f. 3.500 en f. 2.500 per jaar, resp. voor panden in de gemeenten van de 1e klasse, de 2e en 3e klasse en de 4e en 5e klasse. Ten aanzien van de huren van bedrijfspanden betoogden de indieners van het wetsontwerp van 18 januari 1960, dat onderscheid dient te worden gemaakt tussen de huren van woningen en van bedrijfspanden. In vele gevallen, zo werd in de M.v.T. gesteld, is een bedrijfspand een goed van geheel andere economische betekenis dan een woning. Het voorziet niet in een eerste levensbehoefte, maar het is een kapitaalgoed, dat een rol speelt in de produktie en uit dien hoofde een opbrengst heeft.

Het sociale aspect, aan de woning eigen, is bij bedrijfspanden slechts voor een beperkte categorie aanwezig. Daar komt dan nog bij dat, in tegenstelling tot woningen,

de nieuwbouw van bedrijfspanden geheel in de vrije sector plaatsvindt, waar de eis van rentabiliteit zich onverkort doet gelden. De indieners van het wetsontwerp van 1960 hebben daaruit de consequentie getrokken, dat de bedrijfspanden in de ontwikkeling naar vrije marktverhoudingen toen reeds verder waren gevorderd dan woningen. Slechts voor een bepaalde categorie bleven, naar hun oordeel, de sociale aspecten overheersen en daarbij werd gedacht aan de uitstervende categorie van winkelwoningen en van bedrijfspanden, gehuurd door kleine middenstanders en kleine zelfstandigen.

We schrijven nu april 1964 en van de in 1960 in de wet geopende mogelijkheden tot liberalisatie is nog niets terecht gekomen. Bij de herziening van de Huurwet in 1962 is het woord liberalisatie niet meer gebruikt en in het thans voorliggende wetsontwerp tot herziening van de Huurwet van 16 maart 1964 komt het ook niet voor. Wat de woninghuren betreft laat ik dit in het midden, omdat er nog steeds een groot woningtekort is, maar ten aanzien van bepaalde categorieën van bedrijfspanden kan toch zeker worden gesteld, dat de normale verhoudingen zijn teruggekeerd.

Waarom is het nodig, dat, slechts ten faveure van een gering aantal huurders, kunstmatig grote huurverschillen in het leven worden gehouden, waarvoor geen enkele noodzakelijkheid meer aanwezig is? Ik kan mij voorstellen, dat de betreffende Minister het in een bepaalde sector starten met de liberalisatie van de huren van bedrijfspanden niet aantrekkelijk vindt, omdat een zodanige liberalisatie slechts een beperkte strekking zou hebben. Dit mag m.i. toch geen aanleiding zijn om dan maar te doen of de mogelijkheid tot liberalisatie niet bestaat. Daarvoor is in 1960 de wet niet gewijzigd.

Rotterdam.

C. KÜPPERS.

INGEZONDEN STUK

Stabilisatie van bestedingen en bezitsvorming: een synthese?

In „E.-S.B.” van 5 februari jl. verscheen onder bovenstaande titel een artikel van Dr. E. J. Isidor over een te realiseren Nationaal Beleggingsfonds, welk fonds dienst zou kunnen doen als instrument om de bestedingen te stabiliseren en de bezitsvorming te stimuleren. Dit artikel, dat uitmunt door duidelijkheid en beknoptheid, behoeft echter niet alleen een toetsing naar zijn louter economische implicaties en draagwijdte, maar ook naar de sociologische en sociaal-psychologische aspecten, waaraan het in breder verband onvermijdelijk raakt. Met het oog gericht op laatstgenoemde kant van de zaak zou ik schrijver het volgende onder de aandacht willen brengen.

1. Het beheer van het Nationaal Beleggingsfonds wenst schrijver toevertrouwd te zien aan een bestuur, waarvan de samenstelling louter ingegeven zou moeten zijn door sociaal-economische overwegingen. Hij stelt in dit verband voor „dat het bestuur bestaat uit vertegenwoordigers van werkgevers, werknemers en overheid” (blz. 123). Eerder in de tekst geeft hij als zijn mening te kennen dat de heffing, waaruit het fonds zijn middelen moet putten, dient te geschieden „van alle inkomens, zowel die van natuurlijke als van rechtspersonen en ook die van de overheid” (blz. 122).

Nu komt het mij voor dat, indien men zich laat leiden door overwegingen van sociaal-economische aard, men gemakkelijk een zekere discrepantie zou kunnen opmerken tussen de door schrijver voorgestelde samenstelling van het bestuur en de door hem vluchtig aangestipte, bij de hele affaire betrokken, groepen en groeperingen die zich vanwege de heffing op hun inkomens wel iets aan een vertegenwoordiging in het bestuur gelegen zullen laten liggen. Anders gezegd — en dit terwille van de democratie waarin volksvertegenwoordiging en mandaat zulk een belangrijke rol spelen —: de vertegenwoordiging van werkgevers, werknemers en overheid is nog niet de vertegenwoordiging van alle, althans voor heffing in aanmerking komende, natuurlijke personen, rechtspersonen en overheid. Hiermee wil onder de aandacht gebracht zijn dat niet alleen werkgevers, werknemers en overheid belang hoeven te stellen in het wel en wee van het Nationaal Beleggingsfonds.

2. Er vindt zonder enige twijfel in alles wat de oprichting, instandhouding en de succesvolle ontwikkeling van het Nationaal Beleggingsfonds betreft een hoge mate van monopoliseren van economisch beleid plaats. Ik heb het gevoel, dat, indien het fonds een instituut, een gevestigde grootheid, zal zijn geworden, zijn macht veel en veel verder

gaat reiken dan de door schrijver aangeduide bevoegdheden. En daarmee zou de politiek van de regering, die krachtens de inrichting van de staat het belang en de welvaart van de bevolking moet waarborgen, op rampzalige wijze kunnen worden doorkruist en tenietgedaan. De gelden, waarover het fonds komt te beschikken, geven het een fundamenteel, nl. een budgettair, wapen in handen. Anderzijds zou door een uitholling van de aanvankelijke doeleinden van het Nationaal Beleggingsfonds, welke uitholling zou geschieden door de overheid ofwel door de werkgevers- of werknemersorganisaties, een extra sociaal-economische steen des aanstoots op het pad van de staat kunnen worden gelegd.

De macht waarover het fonds door middel van de heffingen beschikt levert een te duchten gevaar op voor het zuiver houden van zijn doel, hetzij doordat het fonds als verzelfstandigd lichaam het land voor de regering economisch onbestuurbaar maakt, hetzij doordat het fonds vergroeit tot een economisch dwangmiddel ten bate van één van de in het bestuur vertegenwoordigde groepen of groeperingen. Indien in het laatste geval de overheid met het fonds zou gaan strijken, zou zij wel wat al te veel vingers in de pap krijgen, aangezien zij reeds het beheer van de belastinggelden voert. Indien de werkgevers zich van het fonds zouden weten meester te maken, zou de maatschappij geconfronteerd worden met een formidabele kapitaalconcentratie en als de werknemers het t.a.v. het fonds voor het zeggen zouden krijgen, dan zou o.a. de consumptie wel eens een overmatige interesse deelachtig kunnen worden, om over de klassieke strijdvragen tussen werkgevers en werknemers maar te zwijgen.

Kortom, het staat buiten kijf dat met de oprichting van een Nationaal Beleggingsfonds een bijzonder efficiënte drukkingsgroep te meer op het maatschappelijk toneel zou verschijnen met alle gevolgen van dien.

3. In deze samenhang kan worden gewezen op het gewicht dat aan de termijnbepaling voor verzilvering van de

participatiebewijzen moet worden toegekend. Juist omdat deze bepaling zou kunnen doen vermoeden welke tendens of welke politiek in feite door de beheerders van het fonds gevolgd wordt. Het ogenblik van verzilvering kan zodanig worden gekozen dat de politiek en sociaal-economisch belanghebbende de indruk krijgt, dat faciliteiten verleend worden aan de tot investeren geneigde werkgevers ten koste van de consumptiebestedingen waartoe de werknemers en de andere staatsburgers zich op dat moment voelen aangetrokken. Zal de bepaling van zulk een termijn niet zoveel woordenwisselingen ten gevolge hebben, dat voor de praktische uitvoering van een en ander het laatste woord aan de overheid gelaten moet worden omdat zij nog het meest in staat geacht kan worden het geheel te blijven overzien?

De auteur van de tot oprichting van een Nationaal Beleggingsfonds strekkende voorstellen zal naar mijn smaak terdege rekening moeten houden met zulke mogelijke uitvloeiselen. De spelregels betreffende de verzilverings-termijn dienen van meet af aan in de conceptie opgenomen te worden, ook al omdat daardoor de geldingsdrang van sommige groeperingen voortijdig en krachtig ingedijkt kan worden.

4. Ten slotte nog een enkel woord over de verkoopbaarheid van het idee als zodanig. Ik acht het niet uitgesloten dat een bepaalde groepering van de bevolking, die zich niet om de politiek bekommert en de noodzaak van belastingen op overigens aanvechtbare gronden bestrijdt, het idee van een Nationaal Beleggingsfonds eenvoudig onverteerbaar zal vinden. Voor haar zou het wel eens uitsluitend een kwestie van belastingverzwaring kunnen zijn. Als deze groepering, die misschien niet eens zo gering van omvang behoeft te zijn, zich nu eens niet lijdzaam aan de regeling onderwerpt maar begint te protesteren, zal zij nog heel wat stof, o.a. ter overweging, doen opwaaien.

‡ Voorburg.

F. Th. SWARTE, lic. pol. soc.

NASCHRIFT

Op de kritische kanttekeningen van de heer Swarte ga ik gaarne in omdat zij mij de gelegenheid geven tot een nadere toelichting en ook tot een verdergaande bepaling van de gedachten. Voorop zou ik willen stellen dat het de taak van het fonds is de particuliere bestedingen te reguleren. De overheidsbestedingen vallen daar buiten. De werkverdeling tussen fonds en overheid kan dus zo gedacht worden dat de regering onder controle van het parlement de grote lijnen trekt voor de totale bestedingspolitiek. Dat doet zij reeds nu en wanneer niet alleen volstaan wordt met korte-termijnprognoses doch, in overeenstemming met de gedachtengang van Minister Andriessen, ook wordt overgegaan tot lange-termijnprognoses dan zal deze bestedingspolitiek verder moeten worden uitgebouwd.

De regering zal, geadviseerd door de S.-E.R., een keuze moeten doen inzake de verdeling van de totale bestedingsruimte in de economie over de particuliere consumptie, de particuliere investeringen en de overheidsuitgaven, die weer onderverdeeld kunnen worden in overheidsconsumptie en overheidsinvesteringen. Wanneer de regering de verantwoordelijkheid aanvaardt voor een evenwichtige stabiele groei — en dat heeft zij reeds gedaan, bijv. met het industrialisatiebeleid — dan dient op centraal niveau een keuze

te worden gemaakt tussen sparen en besteden alsmede tussen overheidsinvesteringen en particuliere investeringen. Deze keuze kan dan het richtsnoer zijn voor het stabilisatiebeleid van het fonds.

Ik wil niet verhehlen dat het nog een afzonderlijk vraagstuk is hoe met behoud van ieders zelfstandigheid het beleid van De Nederlandsche Bank daar kan worden ingepast. Dit is geen wezenlijk nieuw probleem. In Nederland bestaat een consensus over doelstellingen en instrumenten. De instrumenten zijn niet in één hand terwijl nochtans coördinatie op grond van de bestaande interdependentie noodzakelijk is wil het totale sociaal-economische beleid consistent zijn. Ik zie dus het fonds door de regering beheerst via opgelegde spelregels. Die dienen zich inderdaad ook uit te strekken tot de verzilveringspolitiek.

Omdat iedere inkomenstrekker via de heffingen en de bezitsvormende uitkeringen bij het fonds betrokken is dient het fondsbestuur algemeen representatief te zijn. Indien het daarvoor nodig wordt geacht een ruimere samenstelling te kiezen dan thans voor de S.-E.R. het geval is — de S.-E.R. wordt geacht het algemeen belang te dienen — dan heb ik daar volledig vrede mee. Daar wil ik zeker geen halszaak van maken. Het fonds kan naar mijn gevoel een

onderdeel van een te kiezen organisatie zijn, dat op efficiënte wijze een aantal instrumenten en doelstellingen combineert, zoals ik die aan het slot van mijn artikel naar voren heb gebracht. Uiteraard dient de organisatie zodanig te zijn dat geen machtsverwicht ontstaat, dat het fonds en zijn functie zou perverteren. Men vergeet ook niet dat organisaties als de S.-E.R. e.d. een maatschappijbeschaving, een algemeen aanvaard gedragspatroon vóóronderstellen, willen ook deze organisaties niet geperverteerd worden. Dat nu de S.-E.R. bijv. ontaard zou zijn kan ik, gelet op het vele nuttige werk dat de S.-E.R. reeds verrichtte, met de beste wil van de wereld niet inzien.

Ik erken tot slot dat mijn conceptie ambitieus is. Het gevaar is echter dat bijv. de bezitsvormingspolitiek tot broddelwerk vervalt, hoezeer ook goede bedoelingen de overhand hebben, en dat de inflatie blijft voortschrijden ten nadele van ieder. Het komt mij voor dat men op een gegeven moment een grote stap moet wagen. Op het gebied van de organisatie van de maatschappij zijn in de loop der tijden talloze gedachten, die ver strekken, ontwikkeld. Wat echter steeds weer opvalt is dat vaak eerst de bestaande zaken behoorlijk moeten vastlopen alvorens men de moed kan opbrengen voor een substantiële ingreep. Hoe dit alles ook zij, ik ben erkentelijk voor het feit dat de heer Swarte serieus op mijn voorstellen is ingegaan.

Amsterdam.

Dr. E. J. ISIDOR.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De prognose van de liquiditeitspositie in 1964 van het Centraal Planbureau in het vorige week verschenen Centraal Economisch Plan 1964 wijst uit, dat het geraamde betalingsbalanstekort van f. 1 mrd. de binnenlandse liquiditeitsmassa met eenzelfde bedrag zal doen verminderen. Wanneer wordt verondersteld dat de overheid haar uitgaven neutraal financiert, hetgeen betekent dat het Rijk f. 600 mln. en de lagere overheid f. 1,21 mln. aan leningen op de kapitaalmarkt zullen moeten plaatsen, zullen — zelfs wanneer de geldscheppende instellingen, waaronder in het bijzonder de banken, het gat vullen — grote spanningen gaan optreden. Immers, met de stijging van het nationaal inkomen neemt ook de liquiditeitsbehoefte toe en in deze groei zal niet worden voorzien. Deze spanningen zullen het belangrijkste middel zijn om de bestedingen omlaag te drukken, waardoor aan de overbesteding een einde zal komen. Het ligt daarbij voor de hand dat de kredietrestrictiepolitiek ten minste een liquiditeitscreatie van f. 1 mrd. mogelijk zal moeten maken.

Er rijst echter een vraagpunt. De nationale liquiditeiten zullen door de drainering enerzijds en de aanvulling d.m.v. kredietexpansie anderzijds absoluut op peil kunnen blijven. Dit geldt echter niet voor de eigen liquiditeit der banken. Deze ondervinden ten volle het effect van de drainering doch profiteren, althans wat de liquiditeit betreft, niet van de liquiditeitscreatie der eigen kredietverlening. Daarbij komt, dat verwacht moet worden, dat de normale trendmatige aantasting van de kasliquiditeit der banken door de zich uitbreidende bankpapiercirculatie juist in 1964 sterker zal zijn dan weleer. Wanneer het Centraal Planbureau dan ook niettegenstaande de kredietexpansie een scherp teruglopen van de nationale liquiditeitsquote voor-

ziet, zelfs tot een lager peil dan ooit in ons land is geregistreerd, dan zal dit gepaard gaan met een teruglopen van de kasliquiditeit van de banken. Terugtrekking van de uitzettingen op de buitenlandse open en besloten geldmarkten zal dan een noodzakelijk gevolg van de ontwikkeling zijn. Ruimte hiervoor is er voldoende. Er stond namelijk ultimo 1963 f. 3,9 mrd. in diverse landen uit. Deze ontwikkeling zou echter een afbraak van het actieve buitenlandse bedrijf der banken betekenen.

Kapitaalmarkt.

Interessant is ook de visie van het Centraal Planbureau op de ontwikkeling van de kapitaalmarkt. Het netto aanbod komt hier voornamelijk van de kant van institutionele beleggers. De stijgende trend zal worden voortgezet, waarbij rekening is gehouden met een vertraging in de aanwas van spaargelden bij spaarbanken. De groei bij deze instellingen bedroeg in 1963 f. 1,64 mrd. In 1964 zal dit f. 1,50 mrd. worden. Toch zal de stijging van het aanbod bij alle institutionele beleggers in 1964 nog groter zijn dan in 1963. In laatstgenoemd jaar heeft er een aanwas in het aanbod plaats gehad van f. 230 mln.; in 1964 zal dit f. 410 mln. worden. De andere groepen van huishoudingen, nl. de overheid en bedrijven en gezinnen, oefenen per saldo vraag op de markt uit. De vraag van het bedrijfsleven zal scherp stijgen, nl. van f. 1,80 mrd. tot f. 2,68 mrd. Daarbij blijft dit cijfer toch nog onder dat van 1962. Het beroep van de Staat zal geringer zijn dan in 1963 — bijna de helft is door de staatsleningen 1964 reeds opgenomen —, terwijl de lagere overheid, hoewel een leningplafond bestaat, niet minder maar meer op de markt zal opnemen, nl. f. 1,21 mrd. vergeleken met f. 1,14 mrd. in 1963.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1963	H. & L. 1964	3 april 1964	10 april 1964
Algemeen	392	419 — 394	404	413
Intern. concerns	548	592 — 553	569	584
Industrie	341	356 — 340	346	351
Scheepvaart	153	161 — 153	155	156
Banken	232	249 — 232	238	237
Handel enz.	165	172 — 164	168	172

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 147,50 a)	f. 149,90	f. 155
Philips G.B.	f. 148,30	f. 150,30	f. 153,90
Unilever	f. 138,90	f. 138,30	f. 144,20
Expl. Mij. Scheveningen	398	336	350
A.K.U.	526	525	536
Hoogovens, n.r.c.	564½	664	673
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	775	870	870
Nationale-Nederlanden, c	870	941	929
Zwanenberg-Organon	900	993½	982
Robeco	f. 227	f. 226	f. 228

New York.

Dow Jones Industrials	760	823	822
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langl. staatsobl. b)	4,71	4,86	4,84
Aand.: internationaal b)	3,15 c)	.	.
lokale b)	3,66 c)	.	.
Disconto driemaands schatkist- papier	2½	2¼	2¼

a) Gecorrigeerd in verband met bonus.

b) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

c) 19 december 1963.

C. D. JONGMAN.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

Examen Statistisch Analist

Onder auspiciën van de Vereniging voor Statistiek zal ook dit jaar het examen Statistisch Analist worden afgenomen. Dit examen bestaat uit drie delen. In het eerste deel wordt de algemene statistische theorie geëxamineerd; het tweede deel omvat een aantal onderwerpen dat in het bijzonder van belang is voor het technologisch toepassingsgebied; het derde deel bestaat uit onderwerpen van belang voor het economisch toepassingsgebied.

Het programma, tevens examenreglement, hetzij voor het Algemeen Gedeelte en Technologisch Toepassingsgebied, hetzij voor het Algemeen Gedeelte en Economisch Toepassingsgebied, is verkrijgbaar door storting van f. 2,50 op girorekening 20 20 91 ten name van de Penningmeester van de Vereniging voor Statistiek te Amsterdam.

Men kan het examen doen voor één der delen alleen — met dien verstande dat men alleen aan het tweede of het derde deel kan deelnemen als men het eerste deel met succes heeft afgelegd — of voor het eerste en tweede, of het eerste en derde gedeelte tezamen. Het schriftelijk examen zal worden afgenomen op donderdag 1 en vrijdag 2 oktober 1964, het mondeling gedeelte op woensdag 18 en donderdag 19 november 1964, en afhankelijk van het aantal deelnemers, dinsdag 17 november.

Aanmeldingsformulieren voor het examen kunnen worden aangevraagd bij de secretaris van de examencommissie, D. Alma, Bantlaan 4, Son (N.B.). De inschrijving sluit op 1 september 1964.

De sluitingsdatum voor het inzenden van werkstukken voor het Examen Statistisch Analist is vastgesteld op 1 september 1964.

Bij het Directoraat-Generaal van het Verkeer, Binnenhof 20 te 's-Gravenhage worden gevraagd

TWEE JONGE ECONOMEN

(doctorandi)

De aan te stellen functionarissen zullen worden belast met:

A. (vacaturenummer 4-5570/7188)
behandeling, na een inwerkperiode op diverse afdelingen, van internationale vervoerpolitieke vraagstukken op het terrein van spoorwegen, wegvervoer of scheepvaart.

Redelijke beheersing van de moderne talen is vereist; oriëntatie — tijdens studie — op internationale economische problemen strekt tot aanbeveling.

B. (vacaturenummer 4-5554/7188)
werkzaamheden betreffende verkeer en vervoer in het kader van de ruimtelijke ordening, hetgeen mede inhoudt het bestuderen van publicaties inzake het openbare vervoer en van prognosetechnieken.

Goede redactionele vaardigheid.

Salariëring op basis van het referendarisrangstelsel.

Uitvoerige sollicitaties, gericht aan de Directeur-Generaal van het Verkeer, in te zenden aan het Bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1 te 's-Gravenhage, onder het bij de gewenste functie genoemde vacaturenummer (in linkerbovenhoek brief en env.) binnen 14 dagen na verschijnen van dit blad. Eventuele nadere inlichtingen kunnen telefonisch worden ingewonnen onder no. (070) 18 26 70, toestel 88.

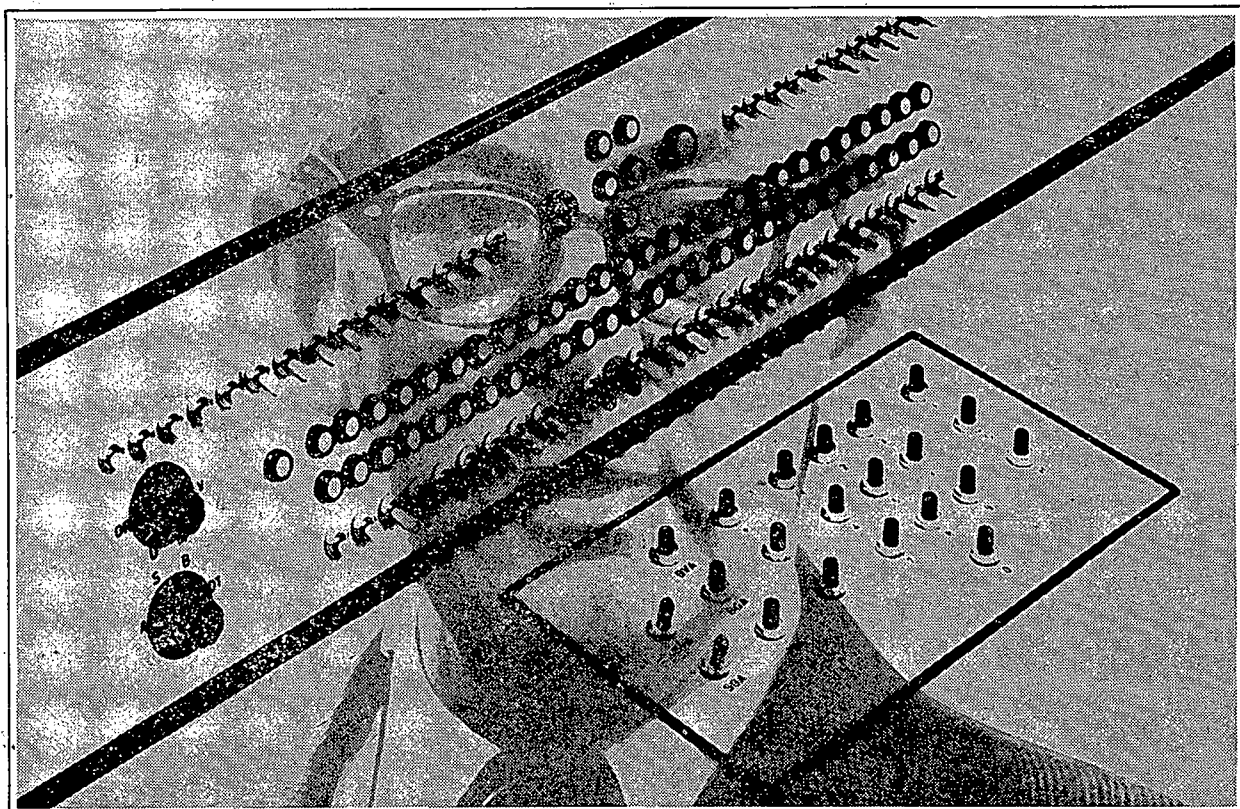
DE TWENTSCHE BANK N.V.

en geaffiliëerde binnenlandse banken

Gecombineerde maandstaat op 31 maart

	1964	1963		1964	1963
Kas, kassiers en daggeldleningen . . . f	53.141.000	f 72.359.000	Kapitaal f	61.000.000	f 60.500.000
Nederlands schatkistpapier	427.300.000	371.900.000	Reserve	52.000.000	50.000.000
Ander overheidspapier	195.477.000	155.295.000	Termijndeposito's	520.973.000	449.023.000
Wissels	30.959.000	15.003.000	Spaargelden	373.519.000	329.702.000
Bankiers in binnen- en buitenland	190.029.000	206.191.000	Crediteuren	904.324.000	846.413.000
Effecten, syndicaten en waarden	70.125.000	79.190.000	Geaccepteerde wissels	663.000	1.003.000
Prolongaties en voorschotten			Kassiers en genomen daggeldleningen . .	21.200.000	—
tegen effecten	73.079.000	62.423.000	Overlopende saldi en andere rekeningen .	63.895.000	36.201.000
Debiteuren	943.994.000	798.669.000			
Deelnemingen (incl. voorschotten)	8.470.000	6.812.000			
Gebouwen	5.000.000	5.000.000			
	<u>f 1.997.574.000</u>	<u>f 1.772.842.000</u>		<u>f 1.997.574.000</u>	<u>f 1.772.842.000</u>

Er is meer nodig...

zelfs een
ELX1/ELX8
kan niet zonder de
MENS

organisatiedeskundigen en systeemanalysten, die de optimale toepassing van een informatieverwerkend systeem EL X1 of EL X8 in het bedrijf helpen voorbereiden,

programmeurs, die bij de opstelling van de eerste programma's assistentie verlenen en ook na levering beschikbaar blijven,

eigen programmeurs, die de kunst van het programmeren volledig beheersen, omdat zij hun opleiding van de ervaren docenten van ELECTROLOGICA hebben ontvangen.

ELECTROLOGICA stelt zijn uitgebreide staf van deskundigen ter beschikking van alle (toekomstige) gebruikers van een EL X1 of EL X8.

ELECTROLOGICA
SERVICE en OPLEIDING
genieten terecht dezelfde voortreffelijke reputatie als
ELECTROLOGICA - COMPUTERS

N.V. ELECTROLOGICA

Stadhoudersplantsoen 214, Den Haag, Postbus 207, Telefoon (070) 514641*, Telex 32284

DE NEDERLANDSCHE BANK N.V. te Amsterdam

vraagt wegens uitbreiding van de werkzaamheden van haar accountant belast met de interne controle een

assistent

Voor een kracht die belangstelling heeft voor werkzaamheden op het terrein van de

interne controle

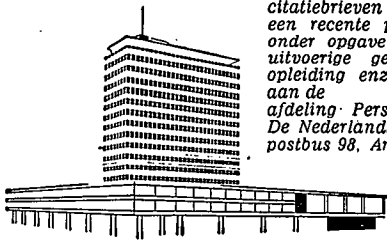
en die naast een grote werkkijver studiezijn bezit, bestaat bij gebleken geschiktheid de mogelijkheid zich verder te ontplooiën.

Vereisten:

- a. gevorderde N.I.v.A.-opleiding
- b. leeftijd tot 35 jaar

Het strekt tot aanbeveling indien de accountantsstudie is gevorderd tot het niveau van de accountancyvakken van de N.I.v.A.-opleiding en/of praktische ervaring is opgedaan in de administratieve organisatie van een bankinstelling.

Eigenhandig geschreven sollicitatiebrieven (voorzien van een recente pasfoto) kunnen onder opgave van leeftijd en uitvoerige gegevens omtrent opleiding enz. worden gericht aan de afdeling Personeelszaken van De Nederlandsche Bank N.V., postbus 98, Amsterdam-C.

* Houdt u van speurwerk?

en

- * Heeft u een systematische geest?
- * Heeft u gevoel voor statistieken?
- * Heeft u een kandidaats-opleiding economie, sociologie of een vergelijkbare opleiding?

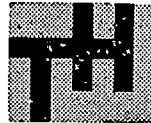
Zegt u hierop viermaal ja en heeft u belangstelling voor het verder uitbouwen en leiding geven aan de

DOCUMENTATIE-AFDELING

voor een van de grootste Nederlandse reclamebureaus, neemt u dan contact op met:

PRESEARCH N.V.

Wibautstraat 135-139, Amsterdam-O., Tel. (020) 94 59 04

Technische Hogeschool Delft

Bij de Onderafdeling der Vliegtuigbouwkunde kan worden geplaatst een

► SECRETARIS ◀

VAN DE VOORZITTER-BEHEERDER

Academisch niveau en ervaring in een leidinggevende functie zijn vereist.

Aanstelling zal — afhankelijk van opleiding en ervaring — geschieden in de rang van referendaris of administrateur.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de afdeling Personeelszaken, Julianalaan 134 te Delft, onder vermelding van no. JV/6401/31711 in linkerbovenhoek van sollicitatiebrief.

Anker

BOEKHOUDMACHINES KASREGISTERS PERIFERIE- APPARATUUR

ANKER KANTOORMACHINES N.V.

AMSTERDAM
v. Baarleststraat 91
Tel. (020) 734202

ROTTERDAM
Westblaak 8
Tel. (010) 126152

DEN HAAG
Noordeinde 17A
Tel. (070) 636907

EINDHOVEN
Hertogstraat 40
Tel. (04900) 15222

BANDPONSERS
TRANSISTOR-
REKENAUTOMATEN
MAGNEETSCHRIFT-
DRUKKERS

HOOFDKANTOOR:

Anna Paulownaplein 3, Den Haag.
Telefoon 636907

